

**MARKAZIY VA JANUBIY O'ZBEKISTON
MINTAQALARIDA INDUSTRIAL-IQTISODIY
ZONALARNI SHAKILLANISHI**

PhD.professor v.b. **Uralov Eliboy Omonovich**
Toshkent iqtisodiyot universiteti
mintaqaviy iqtisodiyot kaferdasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada markaziy va janubiy O'zbekiston mintaqalarida industrial-iqtisodiy zonalar shakillanishi, rivojlantirishda ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanishning joriy holati va undan samarali foydalanish imkoniyatlari chuqur o'rganildi. Maqola natijalari erkin iqtisodiy zonalarni sanoatni hududiy rivojlantirish strategiyasini takomillashtirishda, iqtisodiy rejalashtirish va investitsiya siyosatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy zona, hududiy rivojlanish, sanoat salohiyati, ishlab chiqarish resurslari, iqtisodiy islohotlar, makroiqtisodiy barqarorlik, yalpi ichki mahsulot, tarkibiy tuzilma, sanoat siyosati, statistik tahlil.

Аннотация: В данной статье глубоко изучено современное состояние использования производственного потенциала в формировании и развитии промышленно-экономических зон в центральных и южных регионах Узбекистана, а также возможности его эффективного использования. Результаты статьи имеют большое значение в совершенствовании стратегии регионального промышленного развития свободных экономических зон, в формировании экономического планирования и инвестиционной политики.

Ключевые слова: свободная экономическая зона, территориальное развитие, промышленный потенциал, производственные ресурсы, экономические реформы, макроэкономическая стабильность, ВВП, структура, промышленная политика, статистический анализ.

Annotation: This article deeply the current state of use of production potential in the formation and development of industrial-economic zones in the

central and southern regions of Uzbekistan, as well as the possibilities of its effective use. The results of the article are of great importance in improving the strategy of regional industrial development of free economic zones, in the formation of economic planning and investment policy.

Keywords: *free economic zone, territorial development, industrial potential, production resources, economic reforms, macroeconomic stability, gross domestic product, structural structure, industrial policy, statistical analysis.*

KIRISH — davlatlararo kelishuvlarga yoki maxsus qonunlarga muvofiq, xo‘jalik va tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shug‘ullanish uchun imtiyozli soliq, moliya, huquqiy sharoitlar joriy qilinadigan muayyan hududlar. Xorijiy va mahalliy tadbirkorlarni jalb etish maqsadlarida tashkil etiladi va ularda zarur ishlab chiqarish va ish yuritish infratuzilmasi barpo etiladi. Erkin iqtisodiy zonalar. ko‘p hollarda davlatlararo tutash hududlarda xalqaro aeroportlar, port shaharlarda yoki transport yo‘llari tutashgan hududlarda tashkil etiladi.

Erkin iqtisodiy zonalarz.da alohida xalqaro huquqiy status joriy etiladi. Lekin u qayerda joylashishidan qat’i nazar, shu mamlakatning ajralmas bo‘lagi hisoblanadi, barcha amaliyotlar yer ajratish, firma va kompaniyalarni tashkil etish, chegaradan yuklarni, tovarlarni olib kirish va olib chiqish, boj to‘lovlari, soliq to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlar, qaysi valyuta yoki valyutalar to‘lov vositasini o‘tashi, hududni boshqarish tartibi va boshqalar qabul qilingan qoidalar asosida tezkorlik bilan bajariladi. Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishdan maqsad ko‘plab yangi texnologiya, investitsiyalarni jalb qilib, rivojlangan iqtisodiy makon yaratish va shu yo‘l bilan mamlakat iqtisodiyotini tezkorlik bilan rivojlantirishdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-dekabrda “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5600-son [Farmoniga](#) muvofiq elektron onlayn-auksion orqali amalga oshiriladi;

“Termiz” erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi” davlat unitar korxonasi “Boysun-farm” erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi” davlat unitar korxonasining huquqlari, majburiyatlari va shartnomalari bo‘yicha huquqiy vorisi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-maydagi “Zomin-farm”, “Kosonsoy-farm”, “Sirdaryo-farm”, “Boysun-farm”, “Bo‘stonliq-farm” va “Parkent-farm” erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-5032-son [Farmoniga ilovaga](#) muvofiq o‘zgartirishlar kiritilsin.

Markaziy va janubiy O‘zbekiston mintaqalarida “Navoiy”, “Urgut”, “Gijdivon”, “Buxoro-Agro”, “Termiz”, “Boysun-farm” va “Chiroqchi” EIZlari tashkil qilingan. Ularning dastlabkisi Samarqand shahrida tashkil qilingan bo‘lib, turli huquqiy va iqtisodiy sabablarga ko‘ra o‘z faoliyatini yurita olmay tugatilgan.

Keyinchalik hozirda faoliyat yuritayotgan, dastlabki “Navoiy” erkin industrial iqtisodiy zonasi Navoiy viloyatining Karmana tumanida intermodal xab sifatida, ma’lum davrdan keyin Samarqand viloyatining Urgut tumani va Buxoro viloyatining G‘ijduvon tumanida, mos ravishda “Urgut” va “G‘ujduvon” EIZlari, shuningdek Buxoro viloyatining bir yo‘la quyida nomi ko‘rsatilgan Buxoro, Jondor, Kogon, Peshku va Romitan tumanlar hududida jami 3000 ga maydonga ega bo‘lgan, qishloq xo‘jaligiga ixtisoslashgan “Buxoro-agro” EIZsi tashkil qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2016 yil 26 oktyabrdagi PF–4853-son “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni 3, 4 va 5-bandlari qoidalari “Chiroqchi” EIZ ishtirokchilariga nisbatan ham tatbiq etiladi.

2017 yil 12 yanvarida mamlakatimizning Buxoro, Farg‘ona, Samarqand va Xorazm viloyatlarida “G‘ijduvon”, “Qo‘qon”, “Urgut” va “Xazorasp” EIZlari tashkil qilindi.

Samarqand viloyatida tashkil qilingan va juda tez sur‘atlarda rivojlanib borayotgan “Urgut” EIZsini “Chegarasiz iqtisodiy zona” deb ham nomlaydilar, negaki u boshqa EIZlardan farqli ravishda respublikamizning boshqa ma‘muriy birlioklarida ham o‘z filiallariga ega bo‘lmoqda.

2021 yilning 4 noyabrdagi Urgut erkin iqtisodiy zonasi faoliyatini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaror bilan Samarqand viloyatining barcha tuman (shahar)larida va Surxondaryo viloyatining Denov tumanida Urgut EIZ filiallari tashkil qilingan.

Samarqand viloyatidagi Urgut erkin iqtisodiy zonasi Qoraqalpog'istonning Beruniy tumanidagi 22,3 gektar yer maydoni hamda Qashqadaryoning Kitob tumanidagi 37,4 gektar yer maydonlari hisobiga kengaytirilmoqda. Ya'ni Beruniy va Kitob tumanlarida Urgut EIZning filiallari tashkil qilinmoqda.

Tashqi bozorda talab katta bo'lgan, yuqori qiymatli raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarishni ta'minlaydigan mineral xamoshyo va qishloq xo'jaligi resurslarini chuqur qayta ishlash bo'yicha zamonaviy ishlab chiqarishni tashkil etishga xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay sharoit yaratish, shuningdek Buxoro viloyatining ishlab chiqarish hamda resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanish, shu asosda yangi ish o'rinlarini yaratish, hamda aholining daromadini oshirish maqsadida viloyatning G'ijdivon tumanida "Gijdivon" EIZsi tashkil etildi. Ushbu EIZning asosiy faoliyat yo'nalishlari tashqi bozorda talab katta bo'lgan va importning o'rnini bosuvchi, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha zamonaviy ishlab chiqarishni tashkil etish uchun xorijiy va mahalliy investorlarning to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb etishdan iboratdir.

Shunigdek davlatimiz rahbari tomonidan 2023-yil 11-yanvardagi PQ-3 qaroriga asosan "G'ijdivon" EIZning yer maydonini kengaytirish yo'lga qo'yildi va hudud ancha kengaydi.

EIZ maydoni 883,00 ga shundan 213,5 gektar G'ijdivon tumanida, 200 gektar Kogon tumanida, 100 gektar Qorovulbozor tumanida va 100 gektar Peshku tumanida, 200 gektar Romitan tumanida, 69,5 gektar esa Buxoro tumanida joylashgan zarur muhandislik kommunikatsiyalari mavjud.

"G'ijdivon" EIZda maxsus bojxona zonasi rejimi mavjud, unga jalb qilingan

investorlar soni – 36, loyihalar - 46 ta, ularning umumiy qiymati - 203,3 million dollar, tashkil qilingan ish o`rinlari - 5313 kishi. 2021 yilda ishlab chiqarish hajmi - 496,3 mlrd. so`m, shu jumladan eksport 26,8 mln.dollar. Eksport bozori: Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Turkiya, Afg'oniston, Koreya, Germaniya, Hindiston, Belarusiya, Ukraina kabi mamlakatlar bor.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2018 yil 10 iyuldagi qaroriga muvofiq Buxoro viloyatida “Buxoro-Agro” EIZsi tashkil etildi. “Buxoro-Agro” EIZsi viloyatning Buxoro, Jondor, Kogon, Peshku va Romitan tumanlarida qishloq xo'jaligi salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ularda gidroponik issiqxonalar barpo etish orqali eksportbop qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, yangi ish o`rinlarini yaratish hamda aholi daromadlarini oshirish mo'ljallangan. Gidroponik tizimli issiqxona – bu asosiy shaffof qoplama materiali sifatida shisha qilingan issiqxonadir. Ushbu “Buxoro-Agro” EIZsida gidroponika issiqxonalarida gidroponik usulida suvdan va boshqa eritmalardan foydalanib o'simliklar yetishtiriladi. Unga ko'ra, Buxoro tumanida 500 gektar, Jondor tumanida 100 gektar, Kogon tumanida 900 gektar, Peshku tumanida 400 gektar, Romitan tumanida 1100 gektar, jami 3000 gektar yer ajratiladi.

Shundan 598 gektar yerda 98 ta loyihani amalga oshirish ko'zda tutilgan, xususan, Turkiya investitsiyasi ishtirokida “Buxoro Varnet” korxonasi tomonidan 115 gektar maydonga oynavand issiqxona qurish rejalashtirilgan. Bu turdagi oynavand issiqxonalar tabiiy yorug'likni ko'proq qabul qiladi, chunki shisha yoki boshqa materiallar yo'rug'likni yaxshi o'tkazadi, bu esa o'simliklarning yaxshi o'sib rivojlanishiga va ularning samaradorligini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi.

TAHLIL-Erkin iqtisodiy zonalarini hozirgi zamon iqtisodiy integratsiya jarayonlarining mahsuli, deb qarash unchalik to'g'ri emas. Uning tarixi juda ko'hna. Erkin iqtisodiy zonalar, tarixi uzoqqa borib taqaladi. qadimiy finikiyaliklar, yunonlar va rimliklar savdo ishlarini rivojlantirish maqsadida chet el savdo kemalarining o'z portlariga erkin kirib chiqishini va ularning xavfsizligini ta'minlaganlar. XVI va XVII-asrlarda Yevropaning qator shaharlari o'zlarini „Erkin

savdo shaharlari“ deb e’lon qilganlar. Buyuk [Amir Temur](#) davrida Samarqand ana shunday erkin savdo markazi bo’lgan, mamlakatning barcha karvon yo’llari hokimiyat himoyasiga olingan.

Erkin iqtisodiy zonalarining har xil turlari mavjud: erkin omborxonalar, erkin bojxonalar zonolari, ilmiy texnika zonolari. Ular AQShda texnoparklar, Yaponiyada texnopolislar deb ataladi. Shuningdek, maxsus iqtisodiy zonalar asosan, eksportga ixtisoslashgan ham mavjud. Dastlabki Erkin iqtisodiy zonalaridan biri Irlandiyada „Shennon“ aeroportida (1959) tashkil etilgan edi. Keyinroq shunday zona Angliyadagi “DogAylend” aeroportida paydo bo’ldi. Ba’zi Erkin iqtisodiy zonalarz, lar ancha yirik hududlarda tashkil etiladi. Mas, Braziliyadagi Manaus, Xitoydagi maxsus iqtisodiy hudud “Shenjen” va boshqalar shunday zonalaridir. Jahon amaliyotida Erkin iqtisodiy zonalarz.lar rivojlangan Buyuk Britaniya, Germaniya, [Niderlandiya](#), AQSH va boshqalar, shuningdek, rivojlanayotgan Braziliya, Koreya Respublikasi, Malayziya va boshqalar mamlakatlarida ham tashkil etildi. Erkin iqtisodiy zonalarz.ga chet el kapitalini jalb qilish Xitoy siyosatida ancha keng qo’llandi. XX-asr oxirlarida Erkin iqtisodiy zonalar. Birlashgan Arab amirliklari, Rossiya va Polshada tashkil etildi. Rossiya va Xitoy hamkorligida tashkil etilgan Blyagovanichensk — Xeyxe, Qora dengiz bo’yi, Kaliningrad viloyatidagi “Yantar” Erkin iqtisodiy zonolari ham shunday makonlardir. Hozir jahonda 600 dan ortiq Erkin iqtisodiy zonalarz. mavjud.

O’zbekistonda Erkin iqtisodiy zonalar g’oyasi milliy iqtisodiyot taraqqiyoti uchun ijobiy baholandi. Shu bois 1996-yilning 25-aprelda mamlakat parlamenti O’zbekiston Respublikasining “Erkin iqtisodiy zonalar to’g’risida” qonunini qabul qildi. Bu qonun chet el investitsiyalari, savdo va sanoat sohalarining rivojlanishi, aholini ish bilan ta’minlashni yaxshilash uchun qulay sharoit yaratishga me’yoriyhuquqiy asos yaratdi.

2022- yilning 1- iyul holatiga ko’ra jami 20 ta maxsus iqtisodiy zona (keyingi o’rinlarda – MIZ), 116 ta kichik sanoat zonasi (keyingi o’rinlarda – KSZ), 12 ta texnopark hamda 467 ta klasterlar (keyingi o’rinlarda – klaster) mavjud bo’lib,

ularning tarkibidagi korxonalar soni MIZda 505 tani, KSZda 1830 tani, texnoparklarda 58 tani va klasterlarda 471 tani tashkil etdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mamlakatimiz tabiiy resurslarga, xususan, yer osti qazilma boyliklariga, turli xil qurilish materiallari uchun zarur bo'lgan xomashyolarga, shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga boyligi bilan ajralib turadi. Bu omillar O'zbekistonning sanoat salohiyatini oshirish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishda muhim rol o'ynaydi. Aynan shu resurslar asosida yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish, mahalliy xomashyodan samarali foydalanish, qayta ishlash sanoatini kengaytirish orqali hududlarda iqtisodiy faollikni ta'minlash mumkin.

Смородинская Н. Erkin iqtisodiy hududlar faoliyatini jahon fanida chuqur va har tomonlama o'rganish XX asrning 70 yillarida boshlandi. Hozirgi zamon ilmiy adabiyotida, mamuriy hujjatlarda, amaliyotda, erkin iqtisodiy hududlarni bildiruvchi xilma-xil atamalar qo'llashadi: "Erkin iqtisodiy hudud", "Texnologik hudud", "Erkin bojxona hududi", "Maxsus iqtisodiy hudud", "Erkin tadbirkorlik hududi", "Erkin eksport hududi", "Erkin savdo hududi", "Bojsiz hudud", "Qo'shma tadbirkorlik hududi". XX asrning 80 yillarida erkin iqtisodiy hududlarning 20 ta o'tgan asrning 90 yillarida 30 ta³ shakli bor deb hisoblaganlar. Ba'zi hozirgi iqtisodiy adabiyotlarda EIHlarni tavsiflovchi 40 dan ortiq atamalar borligi ham keltirib o'tilgan. [1]

Зименков П.И. Erkin iqtisodiy hududni hududiy xo'jalik jihatidan ham qadimiy, ham zamonaviy deb atash mumkin. Ularning ildizi qadim o'tmishga borib taqaladi, va mana shu vaqtning o'zida o'z amaliy faoliyatini zamonaviy rivojlanishda boyitadi. Amerikalik olimlar M.Fraze va R.Renalar fikricha, "erkin iqtisodiy hudud – bu iqtisodiy rivojlanish yo'lidagi insoniyatning eng qadimgi va va shu bilan birga eng zamonaviy g'oyalaridan biridir".[2]

Rus olimi I.P.Fominskiy rahbarligi ostida chiqqan o„quv qo„llanmada⁵ erkin iqtisodiy hududlarga ushbu mamlakatda qabul qilingan umumiy xo„jalik faoliyati tartibiga nisbatan imtiyozlar beruvchi ma„lum bir hudud deb ta„riflanadi. [3].

XULOSA. Ushbu mintaqa rivojlanishida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalarining ahamiyati kattadir. Yuqorida ko‘zda tutilgan ‘‘Navoiy’’ erkin iqtisodiy zonasi, ‘‘Termiz’’ erkin iqtisodiy zonasi, ‘‘Boysun-farm’’ erkin iqtisodiy zonasi, ‘‘Chiroqchi’’ erkin iqtisodiy zonasi, ‘‘Buxoro-Agro’’ erkin iqtisodiy zonasi hamda ‘‘G‘ijdivon’’ erkin iqtisodiy zonasi mamlakatimiz bozorlarini o‘z mahsulotlari bilan ta‘minlamoqda balki, xorijiy mamlakatlarga raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarilib o‘zining ishlab chiqarish salohiyati ko‘rsatmoqda. Albatta hozirgi kunda bunday erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilib yutuqlarga erishilayotganligi davlatimiz tomonidan bularga katta imkoniyatlar yaratilgani desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Ayniqsa ‘‘Gijdivon’’ EIZ si o‘zining qishloq xo‘jaligi faoliyati bo‘yicha o‘zining shu sohada samadorligini oshirib hamda yangi texnologiyali issiqxonalar tashkil qilib davlatimizni oziq-ovqat muommolarining ham oldini olmoqda. Iqtisodiy rayonda boshqa tashkil etilgan EIZ lar ham o‘ziga hos mavqeiga egadir.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Смородинская Н. Свободно-экономические зоны (Мировые опыты). Вест.ДВО РАН, 1993., № 4,5-С3-22
- 2.Зименков Р.И. Свободные экономические зоны. Уч. пос.-М.: Юнити, 2005. С.5.
- 3.Фоминский И.П.Иностранные инвестиции в России: современное состояние и перспективы.-М.: Международное отношение , 1995.-С 234.